

הפרשה

מצוות שבין אדם לחבירו

עיון

קמו

קונטרס התשובות תשובות על שאלה מגליון שנה יא

הכשילם בבני אדם שאינם מהוגנים

איתא בב"ק (טז, ב): אמר ירמיה לפני הקב"ה, רבונו של עולם אפילו בשעה שעושים צדקה, הכשילם בבני אדם שאינם מהוגנים, כדי שלא יקבלו עליהן שכר.

וצ"ב, מה טעם אין מקבלים שכר כשנותנים צדקה לאדם שאינו הגון, הא שנינו בקידושין (מ, א): 'אמר רב אסי, אפילו חשב לעשות מצוה ונאנס ולא עשה, מעלה עליו הכתוב כאילו עשה'. וא"כ אפילו כשנותנים צדקה לבני אדם שאינם מהוגנים מקבלים שכר, כיון שבאו לעשות מצוה ונאנסו. [יש לדון, האם יש לחלק בזה בין מצוות שבין אדם למקום, למצוות שבין אדם לחבירו, וצ"ע].

(גליון קכט עניני מצוות שבין אדם לחבירו אות ד)

תשובת הגאון הגדול רבי חיים קניבסקי שליט"א

שכר כראוי

תשובת הגאון הגדול רבי ברוך מרדכי אזרחי שליט"א

הסגולות המיוחדות שיש לצדקה, כמו "צדקה תציל ממות", "ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה", "עשר בשביל שתתעשר", כל אלו, תלויות או נובעות מן ה"צדקה" שבדבר, לא מן ה"מצוה" שבדבר.

ומצינו כן בעוד מצוות, כמו "תלמוד תורה", שקיום העולם תלוי בו, שאין סגולה זאת תלויה או נובעת מן המצוה שבדבר, אלא מן ה"תלמוד תורה" עצמו. [וכן עוד כיו"ב].

ונראה שקרוב אולי לומר, שה"מעלה עליו הכתוב כאילו עשה", נאמר על

המצוה שבדבר, שיש לו למי שחישב לעשותה, שכר, כאילו עשה את המצוה. אבל עד כמה שנוגע הדבר לחפצא של המצוה, כמו "צדקה" או "תלמוד תורה" וכדו' עצמם, על זה לא מהני ה"כאילו עשה", כי סוף כל סוף, את החפצא של הצדקה, לא קיים.

תשובת הגאון הגדול רבי משה שטרנבוך שליט"א

הכא שאני, שלא זו בלבד שלבסוף לא עשה את המצוה, אלא גם עשה עבירה, שנתן צדקה לבני אדם שאינם מהוגנים, המשתמשים בכספו למטרות שאינם הגונות, ובכה"ג אינו מקבל שכר.

תירוץ א. יכשלו בבני אדם שיודעים שאינם הגונים

האחרונים [המובאים להלן (תירוץ ג ועוד)] הקשו קושיה זו. והנה בנמוקי יוסף (בבא קמא שם ד"ה אפילו) כבר עמד על הענין, וכתב בשם הרמ"ה, שמה שאמרו שאינו מקבל שכר, מדובר באופן שיודע בענין שאינו הגון. אבל אם אינו מכירו, ואפשר שהוא הגון, יש לו שכר, שהרי מכוון לשם מצוה [והוסיף, שאם לא תאמר כן, אתה נועל דלת בפני כמה עניים מהוגנים, במקום שאינם ניכרים].

ובאמרי גדליה (ב"ק שם אות שנד) הוסיף לבאר, שירמיה ביקש שיכשילם בבני אדם שהם יודעים שאינם מהוגנים, ויתנו להם לשם כבוד וכדומה, ובאופן זה אין מעשה מצוה כלל, שהרי יודעים הנותנים שאינם עניים, ואין כאן 'מחשבה טובה' כלל [והיינו אם נפרש ש'אינם מהוגנים' פירושו שאינם עניים. ויש שביאר, ש'אינם מהוגנים' הכוונה שהם עניים רשעים, וכיון שהנותנים אף הם רשעים, יש מקום לומר שיכשלו בהם ביודעין. וראה עוד להלן (תירוץ לא)].

תירוץ ב. באופן זה ניכר שעושים לצורך עצמם

דברי שואל (לבעל שואל ומשיב, ח"א ב"ק שם ד"ה ויהיו - השני) ביאר כעין זה, שבצדקה יש שני מיני כוונות: א. יש שנותן משום שאינו יכול לסבול צער העניים ודמעת העשוקים, ואין זה לשם שמים. ב. יש שנותן לשם כבוד ה'. והבחינה על כך היא, שאם עושה משום צער עצמו, נותן גם לבני אדם שאינם מהוגנים [כגון שהם רשעים], כדי להקל הצער מעליו. אך אם עושה לשם מצות ה', אינו עושה אלא למי שראוי לחון אותו. וזה מה שביקש ירמיה, שאפילו בשעה שעושים צדקה, הכשילם בבני אדם שאינם מהוגנים, כדי שלא יקבלו

עליהם שכר. משום שבאופן זה ניכר מתוך מעשיהם שאינם עושים לשם מצות ה', אלא להנאת עצמם, כדי לגולל מעליהם את הצער והתוגה. **ולפי זה יש ליישב קושייתנו**, שבאופן זה שניכר הדבר שאינו עושה לשם שמים, אלא לצורך עצמו, לא נאמר הכלל (קידושין שם), שאם נאנס ולא עשה המצוה, מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה [אבל מכל מקום אם נתן לעניים הגונים יקבל שכר, כמבואר בתירוץ הבא].

תירוץ ג. שני חלקים במצוה

קובץ הערות (לגר"א וסרמן; ביאורי אגדות סי' ג אות ב-ו) הקשה קושיה זו. וביאר, שישנם שני חלקים בכל מצוה: א. תועלת ותיקון הנעשית מהמצוה, שמחמת תועלת זו ציוה הקב"ה לעשותה. ב. עצם קיום רצון השי"ת שציונו על כך. ואדם שחשב לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה, שמעלה עליו הכתוב כאילו עשאה, הכוונה שנחשב כאילו קיים מצות השי"ת, אבל התיקון שבא על ידי מעשה המצוה לא נעשה על ידי מחשבתו בפני עצמה.

ולפי זה תירץ, שאותם אנשי ענתות שהיו רשעים גמורים [כמבואר ברש"י (ב"ב ט, ב ד"ה ויהיו) ותוספות (ב"ק שם ד"ה אפילו), שכוונת ירמיה לאנשי ענתות שהיו רודפים את נפשן], וכשהיו נותנים צדקה בודאי שלא כיוונו לשם מצוה, אלא להתפאר, אם יכשלו בבני אדם שאינם מהוגנים, לא יהיה להם לא שכר מעשה, ולא שכר מחשבה. אך אם יתנו לבני אדם מהוגנים, יהיה להם שכר ממעשה המצוה, שהרי אפילו נאבדה לאדם סלע ומצאה עני מתברך (ספרי דברים רפג, הובא ברש"י דברים כד, יט). [וכעין זה ביאר **דברי שאול** (שם ד"ה בעת), והביא משל על כך. וראה עוד בדף על הדף (חולין נד, ב ד"ה בא וראה)].

תירוץ ד. מבטלים עשה ונענשים בעידן ריתחא

מרגינתא דר"ב (לבעל ברוך טעם, לקוטים עמ' קצו) ביאר כעין זה, שהנה כל המצוות צריכות כוונה [ראה להלן (תירוץ יח)], אמנם צדקה מתקבלת גם כשאינה בכוונה נאותה, וכפי שאמרו חז"ל (פסחים ה, א) שהאומר 'סלע זו לצדקה בשביל שיחיה בני', הרי זה צדיק גמור, וכן אמרו (שבת קט, א) 'עשר בשביל שתתעשר', ונאמר (מלאכי ג, י) 'ובחנוני נא בזאת', ואפילו אם אבד סלע ומצאו עני מתברך (ספרי שם).

אמנם כל זה כשמצא את הסלע אדם הגון, אבל כשמצאו אדם שאינו הגון, אין

כאן לא שכר מחשבה ולא שכר מעשה. ונמצא שאם נותן לבני אדם שאינם מהוגנים, הרי זה כמבטל מצות עשה, שמענישים אותו בעידן ריתחא (מנחות מא, א), שהרי אילו היה מכוון לשם מצוה, היה נחשב לו הדבר כקיום מצות עשה. וזה מה שאמר ירמיה (ירמיה יח, כג) 'בעת אפך' [בעידן ריתחא] עשה בהם' [ולפי זה לא קשה מ'נאנס ולא עשאה', שהרי כאן לא נתכוין לשם מצוה, וכפי שנתבאר].

תירוץ ה. באמת יקבלו שכר על המחשבה

עוד תירץ קובץ הערות (שם), שירמיה ביקש שיכשלו בבני אדם שאינם מהוגנים, כדי שיפסידו את שכר המעשה. אבל באמת שכר המחשבה יהיה להם, משום שרצו לתת צדקה [ומה שאמרו (ספרי שם) שאם אבדה לו סלע ומצאה עני הגון מתברך, הרי ששכר מעשה בידו - זהו דווקא כשמצאה עני הגון, אבל אם מצאה עני שאינו הגון, אינו מתברך].

תירוץ ו. יקבלו שכר מעשה ומחשבה ולא על ההנאה

רב פנינים (עמ' קנב) תירץ, שבאופן שנותן צדקה לעני הגון, נוטל שכר על שלשה דברים: א. על עצם הנתינה. ב. על מחשבתו הטובה. ג. על ההנאה שנהנה ממנה העני, ובפרט אם על ידי קבלתו מצא נחת לעסוק בתורה. אך הנותן לעני שאינו הגון, מקבל שכר על הנתינה ועל המחשבה הטובה, אבל אינו מקבל שכר על הנאת העני, משום שהוא רמאי, ולא חסר [ויש לבאר כן גם בעני שהוא רשע]. וירמיה קללם שיכשלו בעניים אלו, כדי שלא יקבלו שכר שלם, אבל מכל מקום יקבלו שכר.

תירוץ ז. הכלל נאמר במצוות שבין אדם למקום

אמרי גדליה (פתח דבר שם ד"ה אולם) תירץ, שיש לחלק בזה בין מצוות שבין אדם למקום, למצוות שבין אדם לחבירו [כפי שרמזנו בשאלתנו]. והיינו שכלל זה ש'מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה', נאמר דווקא במצוות שבין אדם למקום, שכיון שנתכוין לעשות המצוה, יש בזה כבר מעלת קיום המצוה. אבל מצוות שבין אדם לחבירו, בפשטות יסודם הוא שתתמלא משאלת חבירו, ואם חבירו לא קיבלו מבוקשו, אף שהנותן נאנס, אין זה נחשב 'כאילו עשאה'. ונמצא שאם נתן אדם צדקה לעניים שאינם מהוגנים, אף שהנותן נאנס בכך, לא קיים המצוה [והביא כמה מקורות לדבר, וראה עוד בפנינים מבי מדרשא (ויקרא

עמ' קנח). וכעין זה תירץ רנת יצחק (ירמיה יח, כג), והוסיף לדון אם צדקה היא מצוה שבין אדם למקום, או מצוה שבין אדם לחבירו. וראה מה שתירץ עוד בזה].

תירוצ' ת. בצדקה הנתינה היא רק 'מכשירי מצוה'

דברי שלמה (סי' טז) תירץ כעין זה, שבמצוות צדקה עיקר המצוה היא תכלית המצוה, שיתמלא חסרונו של העני. ולכן אין צריך כוונה למצוה [כמבואר לעיל (תירוצ' ד)], משום שאין הנתינה חלק מהמצוה, אלא כ'מכשירי מצוה'. ומאידך גיסא, באופן שהעני אינו הגון, אינו מקיים המצוה [ולפי דבריו אפשר שזהו דווקא במצוות צדקה, ולא בשאר המצוות שבין אדם לחבירו].

תירוצ' ט. יקבלו שכר כ'אינו מצווה ועושה'

עוד כתב דברי שלמה (שם), שבאופן זה שנאנס ולא עשה מצוה, מקבל שכר כ'אינו מצווה ועושה', שהרי ודאי שבאופן שהוא אנוס, אינו מצווה על המצוה [ויש לדון בזה, שאפשר שזהו רק פטור צדדי, וכעין 'דחיה' ולא 'הותרה'].

ולפי זה תירץ, שירמיה ביקש, שיכשלו בבני אדם שאינם מהוגנים, ועל ידי כך יטלו שכר כ'אינו מצווה ועושה', שהוא פחות מ'מצווה ועושה' [כמבואר בקידושין (לא, א). וראה מה שיישב עוד לפי זה].

תירוצ' י. יחשדו בעניים הגונים שאינם מהוגנים

עוד תירץ דברי שלמה (שם), שירמיה ביקש, שכנגד מה שאותם בני אדם חשדוהו [באשת איש או בזונה (ב"ק שם)], יכשילם הקב"ה שהם יחשדו בעניים מהוגנים, ויסברו שאינם מהוגנים, ועל ידי כך לא יתנו צדקה כלל [וראה מה שהאריך, שבמצוות צדקה מותר לאדם להביא עצמו לידי חשד].

תירוצ' יא. השכר הוא על צער הפסד המצוה

פנינים מבי מדרשא (ויקרא עמ' קנט) תירץ לפי מה שכתב החתם סופר (חולין פז, א ד"ה וחייבו), שהטעם שהנאנס ולא עשה מצוה מקבל שכר, הוא משום שמצטער על המצוה שהפסיד, ועל צער זה מקבל שכר. וזה שייך דווקא באופן שידוע שלא קיים המצוה, שאז מצטער על כך ומקבל שכר, אבל כשנותן צדקה לעני שאינו הגון, וסבור שהוא הגון, אינו מצטער כלל, כיון שחושב שקיים המצוה.

תירוץ יב. נתינה למורדים נחשבת כעוון

ספר חסידים (סי' סא) כתב: כתיב בקהלת (ד, ו) 'טוב מלא כף נחת, ממלא חפנים עמל ורעות רוח' וכו', כי טוב מלא כף כשאדם נותן ליראי שמים עניים שירדו מנכסיהם, ממלא חפנים לעניים שאינם מהוגנים, אשר בהם עמל ורעות רוח. **ולא עוד, אלא שנחשב לו לעון, כשהוא נותן לפריצים, ונותן להם אתגני זנות, ומקיים מורדין בהקב"ה בעולם. לפיכך יתפלל אדם להקב"ה לעולם שיזמין לו בני אדם מהוגנים.**

ולפי דבריו יש לבאר, שירמיה ביקש שיכשילם ברשעים גמורים [כגון שהם רשעים להכעיס, ומורדים בהקב"ה, או שיעשו בכסף זה עבירות. וראה עוד להלן (תירוץ לא), ולעיל בתירוץ הגר"מ שטרנבוך], ובאופן זה נחשב הדבר כאיסור, שהרי לא נתקיים רצון ה' בזה [והנה במקור חסד על ספר חסידים (שם) ציין כמקור לדבריו, את הגמרא בבבא קמא (שם). וכתב שלכן אין מברכים על הצדקה, שיש לחשוש שיש למקבל מאתים וזו, ולא יצא ידי חובת צדקה. ומשמע מדבריו, שבכל בני אדם שאינם מהוגנים, אינו יוצא ידי המצוה, גם אם אינם רשעים, וצ"ע].

תירוץ יג. צדקה זו אינה מהפכת הדין לרחמים

החיד"א (כסא דוד דרוש א ד"ה אמטו) ביאר, שירמיה רצה שמידת הדין תפגע בהם, ואילו הצדקה מהפכת מידת הדין למידת רחמים (ראה תנחומא כי תשא יד; רש"י בראשית יח, טז), ולכן ביקש מהקב"ה שיכשילם בבני אדם שאינם מהוגנים. ואף שיכשלו בשוגג, מכל מקום צדקה זו לא תהפוך מידת הדין לרחמים [וכעין זה כתב בספרו **ראש דוד** (שופטים ד"ה והלא)].

ולפי זה מיושב, שיתכן שבאמת קיבלו על כך שכר בעולם הבא, אך צדקה כזו אינה מהפכת מידת הדין לרחמים [ויש שהוסיפו, שהטעם שהצדקה מהפכת מידת הדין לרחמים, הוא משום שמצד הדין מגיע לאדם זה רחמים, מידה כנגד מידה, שהרי העני נהנה על ידו. אבל בבני אדם שאינם מהוגנים, והיינו שאינם עניים, לא שייך ענין זה].

תירוץ יד. 'מתן בסתר' כזה אינו 'כופה אף'

מרגניתא דר"ב (לקוטים עמ' קצו) ביאר כעין זה, שהנה 'מתן בסתר' יכפה אף (משלי כא, יד), אמנם המעלה של 'מתן בסתר' אינה אלא כשנותן לעני הגון, אך כאשר נותן לעני שאינו הגון, אף שאנו חייבים להחזיקו [כיון שהאוכל

נבילות לתיאבון אנו מצווים בהצלתו, וראה להלן (תירוץ לא), עם כל זה אין חיוב לכבדו בנתינה **בסתר**, והנותן לו בסתר אינו כופה אף. וזה מה שביקש ירמיה, שיכשילם בבני אדם שאינם מהוגנים, וממילא '**בעת אפך עשה בהם**' (ירמיה יח, כג), כי נתינה זו אינה **כופה אף** [ולפי זה הענין הוא דווקא ב'מתן בסתר', ולא כתירוץ הקודם שהוא בכל צדקה].

תירוץ טו. באופן זה אינו בבחינת 'אומן קונה בשבח כלי'

שפת הנחל (דרוש כג; דף עג, ב) ביאר כעין זה, שהנה אמרו בבבא בתרא (ט, ב): מה שריון זה, כל קליפה וקליפה מצטרפת לשריון גדול, אף צדקה, כל פרוטה ופרוטה מצטרפת לחשבון גדול. ויש להבין, מה החידוש בכך. ויש לבאר, שהחשבון הכולל של הצדקה הוא הרבה יותר מסך הפרוטות, כמו ששריון שוה הרבה יותר מכל חלקיו, והתחדש שהאדם מקבל את כל השכר, בבחינת 'אומן קונה בשבח כלי' (ראה קידושין מח, ב).

אמנם כל זה כשעושה המצוה כתיקונה, אך כאשר נותן לעניים שאינם מהוגנים, אינו זוכה לשכר גדול זה, אלא רק כפי ערך הנתינה [ויש שהוסיפו, שבאופן זה אין הצדקה בבחינת 'שריון' שמגן על האדם].

תירוץ טז. אינו מקבל שכר בעולם הזה

ברית אברהם (נדפס בשנת תרל"ה; דברים טו, י) תירץ כעין זה, שבאופן שנותן לעניים שאינם מהוגנים, אינו מקבל על כך שכר בעולם הזה, אלא רק בעולם הבא. ונמצא שלא יהיה להם מה לתת יותר [וראה מה שהרחיב בזה].

תירוץ יז. אינו זוכה למעלת 'לשמה'

יש שתירץ [בקובץ **אז נדברו** (תשמ"ה ח"ב עמ' 22)], שבמצות צדקה התחדש, שגם אם אין הנותן נותן 'לשמה', כיון שהמקבל עושה כן לשם שמים, הוא מזכה את הנותן בכך. ועל כן יתפלל ירמיה, שיכשלו בבני אדם שאינם מהוגנים, ועל ידי כך לא תהיה להם מעלת 'לשמה' [וראה מה שהרחיב בזה].

תירוץ יח. תלוי במחלוקת אם מצוות צריכות כוונה

כלי חמדה (כי תצא עמ' רלא) ביאר, שהגמרא בבבא קמא (שם) סוברת כדעה (עירובין צה, ב), שמצוות אינן צריכות כוונה, ולדעה זו העיקר הוא מעשה

המצוה, ולא הכוונה. ובאופן זה שהם מוכשלים בבני אדם שאינם מהוגנים, אין כאן מצוה במעשה.

ולפי דבריו יש ליישב, שמה שאמרו (קידושין שם) שאם נאנס ולא עשה מצוה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה, הוא כדעה (עירובין שם) שמצוות צריכות כוונה, ונמצא שהעיקר הכוונה.

תירוץ יט. 'טעות' אינה 'אונס'

נודע ביהודה (שו"ת תניינא יו"ד סי' צו), ש'טעות' אינה נחשבת 'אונס', אלא כשגגה. ולפי זה יש ליישב, שכאן אם טעו בבני אדם שאינם מהוגנים, אינם בגדר 'נאנס ולא עשאה'.

תירוץ כ. תלוי אם היה לו להעלות בדעתו

שבות יעקב (שו"ת ח"ב סי' י) כתב כעין זה, שמה שאמרו שאם נאנס ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה, זהו דווקא שנאנס **באונס גמור**, אבל באונס שהיה לו להעלות בדעתו, לא נאמר ענין זה [וראה מה שתירץ לפי זה].

ולפי זה תירץ הר צבי (או"ח ח"א סי' לה), שלענין בני אדם שאינם מהוגנים, תמיד הרי זה בגדר 'אונס דשכיח', וצריך לברר הדבר מתחילה, ועל כן כשנכשלו בהם הפסידו המצוה.

תירוצים דומים ונוספים

כא. יש שתירצו באופן אחר, שבאמת בדרך כלל אין צורך לברר הדבר, אבל ירמיה ביקש שיכשלו באופן שהיה להם להעלות בדעתם, כגון שהיה דבר המעלה חשד באותם 'עניים', ואז יפסידו השכר.

כב. דבר משה (ב"ב ט, ב אות קיט) תירץ כעין זה, שכאן הם היו אשמים בכך שנזדמנו להם בני אדם שאינם מהוגנים [וראה עוד בתירוץ הבא], ועל כן אינם נחשבים 'אנוסים'.

כג. דברי שלמה (שם) תירץ כעין זה, שכיון שהם עשו עבירות, בכך שחשדוהו לירמיה, ואותן עבירות גרמו להם שיכשלו בבני אדם שאינם מהוגנים [שהרי ירמיה התפלל על כך], נמצא שהם עצמם גרמו לאונס על ידי פשיעתם בתחילה. והרי זה כ'תחילתו בפשיעה וסופו באונס', שבאופן שהאונס בא על ידי הפשיעה חייב [ראה בבא קמא (גב), (ב) ותוספות שם (ד"ה ושכיח)], ולכן אינם נחשבים אנוסים בדבר.

כד. דברי שאול (ח"א ב"ק שם ד"ה ויהיו - הראשון) ביאר כעין זה, שעשיית צדקה עם בני אדם שאינם מהוגנים, היא בבחינת 'מגלגלין' חובה על ידי חייב' (שבת לב, א), ונחשבת כמעשה שאינו טוב, ועל כן אין מקבלים עליה שכר [וראה כעין זה לעיל (תירוץ יב)].

כה. אמרי גדליה (ב"ק שם אות שנד, ובפתח דבר שם ד"ה ובפשיטות) תירץ בפשטות, שאף על פי שהנאנס ולא עשה מצוה מעלה עליו הכתוב **כאילו** עשאה, כשעושה באמת את המצוה מקבל שכר יותר [ולפי זה כוונת ירמיה לתוספת השכר. ויש להעיר על כך מלשון הגמרא (ב"ק שם) 'כדי שלא יקבלו עליהן שכר', וכן יש להעיר בתירוץ נוספים].

כו. גליוני הש"ס (ב"ק שם ד"ה כדי) כתב כעין זה, שיתכן שמקיימים מצוה גם בעני שאינו הגון, אך אין השכר כמו בהגון. ולפי זה ביאר מה שכתב **היראים** (סי' שצג, ובדפוס ישן סי' שיז), שאם משהה את הצדקה כדי לתת לעני הגון, אינו עובר ב'בל תאחר' [אך כתב שאפשר שכוונת היראים היא, שאינו מקיים כלל בעני שאינו הגון].

כז. כעין זה מבואר במשך חכמה (שמות יג, י), שלענין טריפה [וכדומה] אנו הולכים אחר הרוב, ושוב גם אם באמת יאכל טריפה, לא יתייחס הדבר כעבירה כלל, והרי זה כאילו לא אכל. אבל לענין מזוזה, אם יקרה לאדם שמזוזתו תירקב, אף שלא היה צריך לחשוש לכך, והוא כאנוס, מכל מקום אי אפשר להחשיב זאת כאילו עשה מעשה חדש, שהיתה לו מזוזה כשרה, ונמצא שלא קיים המצוה. ולכן צריך לבדוק המזוזות, ואין סומכים על הרוב. הרי שבאופן שנאנס ולא עשה מצוה אין זה נחשב שקיים, ובהכרח שמה שאמרו שמעלה עליו הכתוב כאילו עשאה, אינו נחשב כקיום מצוה ממש.

כח. רנת יצחק (ירמיה יח, כג) תירץ [באופן המשלב כמה תירוץ], שבאופן שחישב ולא עשאה אין זה שכר המצוה, שהרי אונס לאו כמאן דעביד, אלא שמקבל שכר על המחשבה. ובאופן זה אין כח לצדקה לכפות אף [שנאמר] (משלי כא, יד) 'מתן בסתר יכפה אף', שהרי לא קיים מצות צדקה, אלא מצוה אחרת. וראה כעין זה בדף על הדף (ב"ק טז, ב ד"ה אמר ירמיה).

כט. במנורת זהב (ראה ד"ה ואמר, הובא גם בדף על הדף שם) הובא שרבי **זושא מאניפולי** הקשה, וכי ירמיה הצדיק היה חפץ באבדן שונאיו חס ושלום. וביאר שהכוונה בזה להיפך, לטובתם. שהנה ידוע, שבמידה שאדם מודד מודדין לו (סוטה ח, ב), ואם אדם בודק את המקבלים ממנו צדקה אם הם הגונים או לא, גם בשמים בודקים אחריו, האם הוא ראוי להשפיע לו שפע. אבל אם איננו בודק ונותן גם לאלו שאינם הגונים, גם בבית דין של מעלה אין בודקים אחריו. ולפי שראה ירמיה ששונאיו הם רשעים, פנה אל הקדוש ברוך הוא שיזמין להם נתינת צדקה לאנשים שאינם מהוגנים, וממילא גם משמים ישפיעו עליהם מאוצר מתנת חינוך.

ויש לתמוה טובא, כיצד מתיישב הדבר עם לשון הגמרא (שם) 'כדי שלא יקבלו עליהן שכר'.

ל. להשלמת הענין, נביא דעות נוספות בעיקר הנושא, האם מקיימים מצוה כשנותנים צדקה לעניים שאינם מהוגנים:

החיד"א (ראש דוד שופטים ד"ה ואולם) ביאר, שנחלקו בכך תנאים ואמוראים (ב"ב ט, ב - י, א), האם מקיימים מצוה בעניים שאינם מהוגנים [ולפי זה היה מקום ליישב קושייתנו, שבכך נחלקו הסוגיות. אך יש לדחות, שהוא כתב שלדעה שקיים מצוה הוא מטעם אחר, כמבואר בתירוץ הבא, ולא מטעם שחישב לעשות מצוה].

לא. מרומי שדה (קידושין לו, א ד"ה מחלוקת) ביאר כעין זה, שבאופן שברור שאין העני עושה רצונו של מקום, הדבר תלוי במחלוקת (שם), אם ישראל כשאינם עושים רצונו של מקום קרויים בנים, שלרבי מאיר קרויים בנים, ולרבי יהודה אין קרויים בנים. ומה שאמרו בבבא קמא (שם) 'הכשילם בבני אדם שאינם מהוגנים', לרבי מאיר הכוונה לרמאים, שאינם עניים כלל, או שמדובר באנשים שדינם ש'מורידין ולא מעלין' אותם (ע"ז כו, ב). ולרבי יהודה הכוונה לרשעים בעלמא, שאין בהם מצוה כלל [וראה עוד לעיל (תירוץ יב), ובדבר משה (ב"ב ט, ב אות קיט)].

לב. יד רמה (ב"ב ט, ב אות קיט) כתב, שלכל הדעות (שם) הנותן צדקה לבני אדם שאינם מהוגנים, אינה צדקה [ולא כמבואר בתירוצים הקודמים, שזוהי מחלוקת].

לג. תלמידי רבינו יונה (ברכות מב, א מדפי הרי"ף ד"ה לא יתן) כתבו, שמוותר לתת לעני לאכול, אף אם הנותן יודע שלא יברך, משום שעושה כן בתורת צדקה. ובגליוני הש"ס (ב"ק שם ד"ה כדי) כתב, שמשמע מכך שגם בנתינה לעני שאינו הגון, מקיימים מצות צדקה.